

ЗАХАРЧЕНКО Петро Павлович,

д-р юрид. наук, професор,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-4968-9844

Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ В ОСНОВНИХ ЗАКОНАХ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Конституційні принципи як фундаментальні нормативно-ціннісні положення, орієнтири, керівні засади правової реальності, висловлюючи дух, сутність самої конституції, об'єктивні закономірності життєдіяльності та розвитку суспільства та держави, виступають основою формування та забезпечення згоди, політичної єдності народу, критерієм правового регулювання найбільш важливих, вектором розвитку інших конституційних і правових інститутів.

Принципи конституційного права – найбільш стійкі, фундаментальні ідеї, вимоги, регламентовані у приписах конституційного законодавства та діючих міжнародних правових джерелах, що визначають специфіку подальшого формування правової матерії, здійснення правового регулювання, соціальні, моральні орієнтири правотворчості, правової інтерпретації та правозастосування. Зміст принципів конституції окремо взятої держави визначається суспільною мораллю, світоглядними засадами нації, релігійними переконаннями, досягненнями у сфері культури, іншими, часто не правовими чинниками. Вважається, що принципи конституційного права є результатом творчості окремих осіб, груп людей у процесі їхньої комунікації між собою, з інститутами державної влади, громадськими організаціями.

Отже, до основних принципів, які знайшли своє місце в конституціях держав-членів ЄС, рішеннях судів конституційної юрисдикції, належать:

– *принцип правової держави*, який фактично закріплений у ст. 16 Декларації прав людини і громадянина 1789 р., де йдеться про гарантії суспільства щодо забезпечення прав людини. Він закладений у конституціях

абсолютної більшості держав-членів ЄС, проте не в кожній із них йому надано конституційне визначення. Так, Конституція Іспанії у ст. 9 п. 3 фактично визначає основні принципи правової держави та місце у їхній реалізації. Конституція, відповідно, гарантує «принцип законності, ієрархію нормативних актів, їхнє обов'язкове опублікування, заборону зворотної сили закону, норми якого передбачають покарання громадян або обмеження їхніх індивідуальних прав, право на юридичний захист, судову відповідальність за свавілля органів та представників влади».

Одним із найважливіших принципів правової держави є визнання пріоритетної ролі особистості (ст. 1 Конституція ФРН, ст. 1 Конституція Португалії, ст. 2 Конституція Греції та ін.) на основі передбаченої особливої відповідальності держави, державних органів та її службовців за здійснення правового захисту особи. Так, ст. 103 Конституції Греції наголошує, що «державні службовці є виконавцями волі держави і служать народу, зберігаючи вірність Конституції та відданість Батьківщині», ст. 40 Конституції Ірландії закріплює обов'язок держави «своїми законами охороняти від несправедливих нападів ... та захищати життя, особистість, добре ім'я та майнові права кожного громадянина», у ст. 28 Конституції Італії мовиться, що посадові особи, державні службовці та безпосередньо відповідають за діяння, вчинені з порушенням чийхось прав. Аналогічна норма закріплена й у ст. 34 Основного закону Німеччини: «Якщо особа при виконанні дорученої їй державних повноважень порушить свої службові обов'язки перед третіми особами, то за це відповідає держава або відомство, на службі якого перебуває ця особа». Словом, особа, що володіє функціями держави, відповідальна від імені держави за порушення прав людини. У цьому є сутність і зміст принципу правової держави;

– *принцип народного суверенітету*, згідно з яким носієм суверенних прав та джерелом влади в демократичних країнах визнається народ (нація), який бере безпосередню участь у формуванні та діяльності органів державної влади як у центрі, так і на місцях. Народу належить право здійснювати контроль за її поточною роботою, усувати від влади окремих осіб, які втратили підтримку і довіру суспільства чи більшості громадян.

Згаданий принцип відклався у багатьох конституціях держав-членів ЄС. «Народ є незалежним і самостійним джерелом державної влади», – у ст. 3 стверджує Конституція Франції 1958 р.. «Суверенітет належить народу» –

констатує ч. 2 ст. 1 Основного закону Італійської Республіки. «Уся влада виходить від народу, існує для народу і нації і здійснюється шляхом, що визначається Конституцією», – зазначається у ст. 1 Конституції Республіки Греція. «Влада виходить від народу і належить народу як спільноті вільних і рівноправних громадян», – проголошує Конституція Республіки Хорватія, котра стала останнім на сьогодні повноправним членом Європейського Союзу (ч. 2 ст. 3).

Принцип народного суверенітету є витребуваним не лише конституціями з республіканською формою правління, а й з монархічною, що мають членство в ЄС. У ч. 2 ст. 1 Конституції Королівства Іспанія зафіксовано, що носієм національного суверенітету виступає іспанський народ, джерело державної влади. Аналогічні положення містяться і в Конституції Бельгійського Королівства.

Посягання на народний суверенітет мають унеможливлюватися ресурсом відповідних інститутів державної влади, щоправда низка конституції держав-членів ЄС містять диспозитивні норми, якими допускається право народу на захист власного суверенітету. У разі, коли влада ігнорує законні мирні акції протесту, узурпує владу, то джерело такої влади – народ отримує право на спротив, у тому числі й шляхом збройного повстання. У юридичній літературі воно відоме під назвою «право народу на повстання».

Інфікована гірким досвідом 13-літнього правління нацистського політичного режиму Німеччина, в Основному законі передбачила право чинити опір будь-кому, хто спробує ліквідувати конституційний лад, якщо інші заходи не дадуть результату (ч. 4 ст. 20 Основного закону Німеччини).

Включені з порушенням норм міжнародного права у 1940 р. до складу радянського Союзу балтійські країни Литва та Естонія, анексію яких не визнали міжнародне співтовариство, також запровадили конституційні норми, котрі санкціонують право народу на повстання. Так, ч. 2 ст. 3 Основного закону Литовської республіки 1992 р. передбачена можливість протидіяти будь-кому, хто насильницьким шляхом посягає на незалежність, територіальну цілісність, конституційний лад Литовської держави. Відповідно, у ч. 2 ст. 54 Конституції Естонії занотовано: «Кожен громадянин Естонії має право, за відсутністю інших засобів, чинити опір з власної ініціативи спробам насильницької зміни конституційного ладу».

Чехія як і Словаччина, що свого часу становили єдину державу під назвою Чехословаччина, переживши трагедію окупації своїх територій радянськими військами у 1968 р., У ст. 23 Хартії основних прав і свобод 1991 р. зазначила: «Громадяни мають право чинити опір кожному, хто зазіхає на демократичний порядок здійснення прав людини та основних свобод, встановлений Хартією, якщо діяльність конституційних органів і дієве використання коштів, передбачених законом, виявляються неможливими». Словаччина також у 1992 р., право народу на повстання зробила діючою конституційною нормою (ст. 32 Конституції Чехії).

З огляду на придушене радянськими військами народне повстання у 1956 р., де загинуло та поранено тисячі угорців, Угорська Республіка у ст. 6 Конституції «відкидає війну як засіб вирішення суперечок між націями та утримується від застосування насильства, спрямованого проти незалежності або територіальної цілісності інших держав відповідно від загрози застосування насильства».

У ст. 21 Конституції Португалії 1978 р. також міститься припис, що дає право чинити опір будь-якому наказу, котрий завдає шкоди правам, свободам особистості та їх гарантіям. Із усіх конституційних норм, виявлених у Основних законах держав-членів ЄС, що регулюють право на народний спротив, вона найрозлогіша: «Кожен користується правом чинити опір будь-якому наказу, який завдає шкоди його правам і свободам та їхнім гарантіям, а також застосовувати силу для відсічі будь-якій агресії, якщо неможливо звернутися до представників влади».

Ст. 79 п. 2 Федерального конституційного закону Австрії «захист конституційних установ та ... забезпечення умов для демократичних свобод громадян» покладає, за необхідності, на федеральну армію.

Із причин, які виходять за межі правил спадкування престолу, право народу на повстання чи опір гнобленню не відклалося в конституціях монархічних держав-членів ЄС. Проте загальновизнаний принцип верховенства норм міжнародного права над національним, не дає підстав для сумнівів у чинності цього правила у правовій реальності конституційних монархій Євросоюзу. Згадана норма закріплена у преамбулі Загальної декларації прав людини, ухвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р.: «... необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була

змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення»¹.

Таким чином, уконституювання права на повстання набрало широкого розмаху в новітній період формування конституцій у державах з республіканською формою правління. Попри відсутність матеріалізації цього припису в основних законах монархічних держав, доктрина верховенства міжнародного права легітимізує його в правовому просторі будь-якої країни із числа членів Євросоюзу;

– *принцип народного представництва* – члени парламенту, а у деяких випадках і глава держави виступають представниками усього народу, а не певної її частини. Вони здійснюють свою владу від імені всього народу і виражають спільні інтереси всього народу даної держави. У демократичних державах народне представництво виражає інтереси більшості народу в формі виконання за його дорученням і від його імені функцій представницьких органів, що діють у згоді з інститутами громадянського суспільства задля здійснення публічної влади. Науковці цілком обґрунтовано виділяють такі риси народного представництва: виборність; колегіальність за складом і порядком ухвалення рішень; особливий характер зв'язку народних представників із виборцями; свобода формування народного представництва, що проявляється в змаганні політичних сил, конкуренції партій та інших політичних організацій, у дебатах і наявності існуючої опозиції.

Враховуючи викладене, зазначимо, що принцип народного представництва конкретизовано до держав-членів ЄС знайшов своє відображення, наприклад, у гл. 1 Конституції Швеції від 27 лютого 1974 р., де зазначено, що «вся державна влада в Швеції виходить від народу». Влада народу здійснюється через Ріксдаг (Авт. – вищий представницький і законодавчий орган Швеції) і місцеве самоврядування. Своєю чергою, іспанський парламент, відповідно до ст. 66 Конституції від 27 грудня 1978 р., представляє іспанський народ (є носієм національного суверенітету і джерелом державної влади (ст. 1), здійснює законодавчу владу, ухвалює державний бюджет, контролює діяльність держави.

Основний закон Польської Республіки 1997 р. до конституційного обігу запроваджує інший термін – нація. Саме їй законодавець надав право на виконання функцій верховної влади у країні, що здійснюється або через

1 Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

представників або безпосередньо (Арт. 4). Конституція у своїй преамбулі роз'яснює, кого вона вважає належними до польської нації: «... усіх громадян Республіки, як віруючих у Бога – джерело правди, справедливості, добра і краси, так і тих, хто не поділяє цієї віри, а виводять ці універсальні цінності з інших джерел».

Вперше в конституційних актах Європи категорія «нація як джерело суверенної влади» започаткувала себе в ст. 3 Декларації прав людини і громадянина, ухвалена постановою Французьких Національних зборів від 26 серпня 1789 р. Усі пізніші конституції Франції, окрім Конституції 1799 р., (понад 10) містили у вступній частині Декларацію прав людини і громадянина, що унеможлиблює переоцінку її місця в історичному і політичному розвитку Франції. Вона здійснила неймовірний вплив на розвиток демократії у Європі та світі. Свідченням значущості цього конституційного акту є внесення його у 2003 р. до міжнародного реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу»².

Міжнародно-правовий вплив Декларації на суспільно-правову думку громадян держав-членів ЄС переоцінити не можливо. У столиці Ісландії Рейк'явіку на площі перед будівлею Альтинга (Авт. – парламенту) встановлений пам'ятник у вигляді величезного, в людський зріст, розколотого навпіл каменя. На ньому викарбувана цитата зі ст. 35 Декларації прав людини і громадянина в редакції 1893 р.: «Коли уряд порушує права народу, повстання – для кожної частини народу найсвятіше з прав та найнеобхідніший з обов'язків». Народна назва цього пам'ятника – Монумент громадянській непокорі. Пам'ятник має завжди нагадувати очільникам різноманітних гілок влади, главам держав про непорушність принципів демократії та народовладдя³.

З огляду на зміст преамбули нині діючої Конституції Французької Республіки від 4 жовтня 1958 р., принципи, викладені у Декларації прав людини і громадянина 1989 р., мають юридичну силу й сьогодні.

У ст. 2 Основний закон Франції виокремив основний принцип Республіки і її Конституції: «Правління народу, народом і для народу». Принцип народного представництва в Основному законі виведений через

² Гранчак І. Декларація прав людини і громадянина і її вплив на формування світової суспільної думки. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес» (24-25 лютого 1999 р.). Ужгород, 1999. С. 155-157.

³ Поляновський В. Право на революцію – невід'ємне природне право людини: історико-філософський та юридичний аналіз. Юридична газета. Онлайн. 2022. 27 січня. URL : <https://yurgazeta.com/publications/practice/inshe/pravo-na-revoluciyyu--nevidimne-prirodne-pravo-lyudini.html>.

поняття «національний суверенітет». У ст. 3 Конституції, зокрема, йдеться про те, що національний суверенітет належить народу, що здійснює його через інститут народного представництва або із застосуванням інституту прямої демократії (шляхом референдуму). З метою недопущення узурпації влади, ст. 3 застерігає: «Жодна частина народу і жодна окрема особа не можуть привласнити собі його здійснення»;

– *принцип розподілу влади* – це поділ єдиної державної влади на три відносно самостійні гілки – законодавчу, виконавчу і судову. У такий спосіб унеможливорюється узурпація чи, принаймні, зловживання владою та встановлюється конституційна перешкода формуванню тоталітарної форми управління державою. Вважається, що кожна з гілок влади в системі органів державної влади займає власне місце і виконує властиві їй і нікому іншому завдання та функції.

Нам імпонує думка, висловлена сучасними дослідниками розвитку теорії влади про те, що її поділ на окремі гілки здійснюється з метою збалансування державних владних повноваження між окремими органами держави для встановлення взаємного контролю, виключення можливості зосередження усіх повноважень або більшої їх частини в єдиному органі влади або у конкретній посадовій особі, і тим самим запобігти зловживанню та сваволі з їхнього боку ⁴.

Вперше в конституційній практиці принцип поділу влади був сформульований в Конституції США 1787 р., а в Європі відклався у ст. 16 відомої Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р.: «Жодне суспільство, в якому не забезпечено користування правами і не здійснений поділ влади, не має Конституції».

Існують деякі особливості конституційного закріплення даного принципу у низці конституцій держав-членів ЄС. У окремих із них цей принцип доповнюється системою стримувань і противаг, що означає наявність у кожної гілки контрольних важелів і повноважень з метою недопущення узурпації влади (ст. 20 Конституції ФРН).

Своєрідно закріплений названий принцип у Конституції Ірландії 1937 р. Так, ст. 6 Основного закону свідчить, що «вся влада – управління, законодавча, виконавча і судова, відповідно до Божого веління походять від народу», причому, визнаючи законодавчу владу за парламентом, у ст. 15

⁴ Козинець О., Пророченко В. Становлення та розвиток теорії поділу влади в історії світової політико-правової думки. Підприємство, господарство і право. 2020. №1. С. 169.

допускається можливість створення та визнання підлеглих законодавчих органів, відповідно до ухваленого закону. Конституція Греції у ст. 26 передбачає здійснення законодавчих функцій парламентом та президентом Республіки, закріплюючи за останнім і виконавчу владу спільно з урядом;

– принцип невідчужуваності (невід’ємності) і непорушності прав і свобод людини – це неможливість неправомірного позбавлення людини таким правом. Вважається, що невідчужуваність прав людини полягає в тому, що ні письмова, ні усна, ні мовчазна, ні жодна інша відмова окремої людини від своїх природних прав не має ніяких юридичних наслідків, адже інша особа при будь-яких обставинах не може стати їхнім власником. Недарма, ст. 1 Загальної Декларації прав людини 1948 р. відтворила без виключень і додатків ст. 1 Декларації прав людини і громадянина Франції 1789 р., що стала частиною чинної конституції V Республіки. У ній проголошено, що «всі люди народжуються вільними і рівними в своїй гідності і правах». До такого твердження людство прийшло через масу спроб і помилок з огляду на те, що кожна людина при народженні набуває найважливіших елементів загальнолюдських цінностей, що становлять внутрішню структуру особи, – природні права і свободи, властиві соціальній природі людини, які необхідні для її життя.

У конституціях окремих держав-членів ЄС, що ухвалені в новітній період становлення конституцій, принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини сформульований досить розлого. Так, у Конституції Польської республіки 1997 р. інститут прав людини охоплює кілька десятків статей у розділі II «Свободи, права і обов’язки людини і громадянина», але принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини, найвиразніше сформульований у ч.1 та 2 ст. 30 Основного закону: «Природна та невід’ємна гідність людини утворює джерело свобод та прав людини та громадянина. Воно непорушне, а його повага та охорона є обов’язком публічної влади».

На важливість цього принципу для німецького суспільства вказує те, що він міститься у ст. 1 Конституції ФРН. «Німецький народ, – проголосує Основний закон, – визнає недоторканні та невідчужувані права людини як основу будь-якої людської спільноти, миру та справедливості на землі».

У Бельгії, що є державою-членом ЄС з конституційною формою монархічного правління, аналізований принцип не конкретизований, проте

він виявляється у ст. 11 Конституції, де зазначається, що користування правами і свободами, визнаними за бельгійцями має бути забезпечено без дискримінації. Аналогічним чином йдеться і в ст. 91 крайнього VIII розділу Конституції Латвії, що є державою-членом ЄС з республіканською формою правління.

У Конституції Королівства Норвегії під літерою «С» розміщений розділ, що носить назву «Про права громадян та законодавчу владу», у якому знайшли відображення лише виборчі права громадян держави. Принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини проігнорований.

У більшості конституцій держав-членів ЄС здебільшого констатується, що права людини належать кожному і є вільними від обмежень і втручань;

– *принцип рівності прав і свобод людини і громадянина* – одна з фундаментальних конституційних вимог, що входить до концепції верховенства права, є важливою умовою існування правової держави. До неї входить рівність усіх перед судом і законом, незалежно від статі, раси, національності, віросповідання, посадового, майнового становища.

Вітчизняні конституціоналісти сформулювали визначення принципу рівності прав і свобод людини і громадянина. Воно надто громіздке, проте його доцільно навести, адже воно охоплює усі компоненти цього поняття, що містяться в конституціях, у тому числі й держав-членів Європейського Союзу.

Відтак, під принципом рівності розуміють зумовлений потребами розвитку окремої держави і суспільства та визнаний її конституцією універсальний принцип, що становить основоположну, керівну, фундаментальну ідею, котра характеризується загальною значущістю, вищою імперативністю й у концентрованому вигляді визначає формальну рівність прав і свобод людини і громадянина та охоплює, застосування єдиного масштабу прав і свобод до всіх осіб; виключає привілеї чи обмеження прав і свобод за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими обставинами; рівність прав і свобод людини через рівність їхніх обов'язків; рівність всіх перед законом; рівність прав і свобод представників обох статей, окреслюючи цим зміст та сутність конституційного права і виступаючи, таким чином, основним соціальним орієнтиром конституційно-правового регулювання⁵.

5 Васильченко О. П. Зміст принципу рівності прав та свобод людини і громадянина в Україні. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право. 2014. Вип. 2. С. 14-19.

Принцип рівності прав і свобод людини і громадянина присутній у всіх Основних законах держав-членів ЄС;

– *принцип миролюбності зовнішніх функцій держави* безальтернативно сповідується усіма державами-членами ЄС (ст. 11 Конституції Італії, ст. 29 Конституції Ірландії, ст. 26 Конституції ФРН, ст. 7 Конституції Португалії, ст. 2 Конституції Греції). При цьому окремі європейські держави передбачили можливість поділитися частиною своїх повноважень міжнародним організаціям щодо забезпечення миру ще до створення Європейського Союзу (Італія – у Конституції 1947 р., ФРН – у Конституції 1949 р.).

У складі членів Євросоюзу перебуває держава, що на конституційному рівні задекларувала статус нейтральної держави. У зв'язку з проголошенням Мальти незалежною державою у складі Британської Співдружності, у 1964 р. вона ухвалила Конституцію. Основний закон став продуктом компромісних домовленостей між Мальтою і Великою Британією. Конституцію на загальнодержавному референдумі підтримала більшість населення, згодом вона була схвалена урядом Великої Британії.

У ч. 3 ст.1 Основного закону констатується активне прагнення Мальти до миру, безпеки, до соціального прогресу серед усіх націй, дотримуючись політики державного нейтралітету.

Італія, країна що у кількох поколіннях пам'ятає фашистський політичний режим Муссоліні, відкидає будь-яку війну як посягання на свободу інших народів та як спосіб вирішення міжнародних спорів; вона погоджується на умовах взаємності з іншими державами на обмеження суверенітету, необхідне для порядку, що забезпечує народам мир та справедливість; вона надає допомогу та сприяє міжнародним організаціям, які прагнуть такої мети (ст. 11 Конституції).

Словаччина, що визнала себе демократичною, правовою державою, не пов'язаною з жодною ідеологією чи релігією, також надає надзвичайного значення збереженню миру. Заради втілення цієї цінності, у ст. 3 Основного закону Словацької Республіки 1992 р. зафіксовано, що для забезпечення миру на континенті країна готова пройти шлях для вступу до організації взаємної колективної безпеки. Зробивши власний цивілізаційний вибір – реалізуватися як повноцінна європейська держава, після проходження багаторічної процедури, Словаччина у 2004 р. стала членом Північноатлантичного Альянсу.

Характерною рисою конституцій держав, що вийшли із табору «соціалістичних» країн чи колишніх республік радянського Союзу, котрі нині набули статусу повноправного члена ЄС, є різко негативне ставлення до політичного, соціального і культурного антипода демократичного ладу – авторитарного чи тоталітарного устрою. Вона проявляється в наявності норм запобіжного характеру. Так, відповідно до ст. 13 польської Конституції «забороняються політичні партії та інші організації, що звертаються у своїх програмах до тоталітарних методів і практики нацизму, фашизму і комунізму, а також ті, програма і діяльність яких передбачає або припускає расову і національну ненависть, застосування насильства з метою захопити владу чи впливати на політику держави, або передбачає таємність структур або членства»⁶.

Відмова від комуністичної системи характерна й для преамбули Конституції Хорватії.

У конституціях держав-членів ЄС, у тому числі й тих, що останніми увійшли до її складу, спостерігаємо появу нових принципів, які вказують на стійку тенденцію у ціннісних орієнтирах європейської спільноти. Мова йде про:

- *принцип соціальної держави*, що вперше був унаочений німецьким науковцем Лоренцом фон Штайном (1815-1890) і закріплений Веймарською конституцією Німеччини у 1919 р.

Соціальною вважається держава, яка визнає людину найвищою соціальною цінністю, що надає соціальну допомогу індивідам, які того потребують, із метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості, а своє призначення вбачає у забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві⁷.

Нинішній Основний Закон Німеччини не роз'яснює термін «соціальна держава» (ст. 20), однак він залишає за законодавчою і виконавчою владою право наповнити поняття «соціальна держава» конкретним змістом.

У Конституції Королівства Швеції також відсутнє поняття «соціальна держава». У її Основному законі текстуально зафіксовано інший термін –

6 Шаповал В. М. Конституція Польської Республіки. К. : Москаленко О. М., 2018. С. 18.

7 Оніщенко Н. М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи : монографія / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. К. : Юрид. думка, 2011. С. 8-9.

«держава добробуту». Саме ця скандинавська країна, разом із Норвегією, стала фундатором однієї із трьох найвідоміших у світі класичних моделей соціальної держави – соціал-демократичної. Вона передбачає організовану державою, а не приватними особами чи компаніями, таку модель соціального захисту населення, за якою здійснюється обов’язкова соціальна політика, регулюється відповідними контролюючими органами рівень доходів населення, соціальні пільги, а допомога надається усьому населенню за зрівняльним принципом. Унаслідок обрання державою такого напрямку соціального забезпечення, до 67 % зріс рівень оподаткування населення, він є одним із найвищих у світі, але у Швеції він повною мірою компенсується високим рівнем соціального захисту населення, відсутністю значних контрастів між багатими і бідними і, відповідно, високою політичною і соціальною стабільністю⁸.

Принцип соціальної держави зафіксований також у конституціях Франції, Іспанії, Португалії, Болгарії, проте в праві Європейського Союзу відсутнє словосполучення «соціальна Європа»;

– *принцип легалізму* – послідовне дотримання і виконання правових норм відповідно до критеріїв, визначених конституцією, законами, правовою традицією і культурою суспільства. Положення Конституції Естонії (п. 4 ст. 1) та Польщі (ст. 7) як складові конституцій «нової хвилі» означають, що органи державної влади мають діяти на підставі Конституції і в рамках закону. Ст. 28 Конституція Словенії говорить про легалізм не в усій системі права, а веде мову про принцип легалізму лише в кримінальному праві: «Ніхто не може притягнутий до відповідальності за діяння, котрі не були визнані злочинними або які не були такими у момент їхнього здійснення».

Отже, в новітній період розвитку конституцій, особливо після останнього розширення Європейського Союзу на початку XXI ст., в конституціях країн, що увійшли до його складу, з’являються принципи і норми, що раніше не мали значного поширення у конституційно-правовій доктрині ЄС. Саме в них закладені фундаментальні положення, правила, за якими здійснюється функціонування суспільства, держави та кожної конкретної особи, зумовлені людськими потребами.

DOI: 10.51587/9798-9866-95990-2023-013-70-81

8 Мудролюбова Н. О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття. (2015) URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18825/Mudrolyubova.pdf?sequence=1>.